

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
Кафедра політології та публічного управління

На правах рукопису

ХВИЩУК ОЛЕКСАНДР ВІТАЛІЙОВИЧ

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ГУМАНІТАРНОЮ СФЕРОЮ В УКРАЇНІ
(НА ПРИКЛАДІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Спеціальність: 281 «Публічне управління та адміністрування»

Освітньо-професійна програма «Державна служба»

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Науковий керівник:

ПАХОЛОК ВАСИЛЬ МИКОЛАЙОВИЧ

кандидат політичних наук, доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № _____ засідання кафедри

політології та публічного управління

від _____ 2024 р.

Завідувач кафедри _____ проф. В. В. Бусленко

Луцьк – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
1.1. Теоретичні основи управління гуманітарною сферою.....	6
1.2. Стан наукової розробки проблеми.....	12
РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ГУМАНІТАРНОЮ СФЕРОЮ В УКРАЇНІ	
2.1. Нормативно-правове регулювання гуманітарної політики.....	19
2.2. Інституційна структура забезпечення державної гуманітарної політики України	26
РОЗДІЛ 3. ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ГУМАНІТАРНОЮ СФЕРОЮ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ	
3.1. Організаційне забезпечення реалізації гуманітарної політики на регіональному та місцевому рівнях.....	33
3.2. Місцеві програми як форма реалізації державної гуманітарної політики.....	39
ВИСНОВКИ	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	49

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Конституційні засади української державності визначають, що людина з її здоров'ям, честю та гідністю, недоторканістю та безпекою є найвищою соціальною цінністю. Таке положення Основного закону вказує на певну пріоритетність гуманітарної сфери у розробці та реалізації державної політики.

Гуманітарна політика є складовою державної політики, яка, своєю чергою, є досить ємким поняттям і залежно від контексту може виходити далеко за межі інститутів публічної влади, і навіть за межі окремої національної держави.

Державна гуманітарна політика, поруч із соціальною, є однією з фундаментальних основ внутрішньої політики держави. Завдання державної гуманітарної політики у демократичній державі зумовлюються конкретно-історичними чинниками, а їхнє вирішення залежить від організаційних, матеріальних та комунікативних спроможностей. Метою ж гуманітарної політики є формування сприятливих умов для гармонійного розвитку людини, гарантування її світоглядної свободи та етнічної ідентичності, утвердження плюралістичних принципів і при цьому не допустити послаблення гуманітарної безпеки держави, зберегти національну ідентичність та одночасно інтегруватися у європейське культурне середовище, позбутися постколоніальних комплексів, сформувавши власну самодостатню доктрину державності.

Проблема гуманітарної політики актуалізується й повномасштабним військовим російським вторгненням, якому передували десятиліття культурної інтервенції.

Відповідальними за розробку та реалізацію ефективної державної гуманітарної політики в Україні, перш за все, є інститути публічної влади: Президент, Верховна Рада, Кабінету Міністрів та інші центральні органи

виконавчої влади, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування. При цьому варто відзначити саме регіональні та місцеві владні структури, які безпосередньо контактують з громадськістю, напрацювали певний організаційний та методичний досвід вартий масштабування.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у з'ясуванні специфіки реалізації державної гуманітарної політики України.

Мета дослідження зумовлює його **завдання**:

– виокремити теоретико-методологічні засади дослідження гуманітарної політики;

– з'ясувати стан наукової розробки проблеми;

– узагальнити нормативно-правову основу державної гуманітарної політики в Україні;

– окреслити інституційну структуру вироблення і реалізації гуманітарної політики;

– виявити специфіку реалізації гуманітарної політики на регіональному рівні;

– узагальнити досвід реалізації гуманітарних програм у Волинській області.

Об'єктом дослідження є вироблення та реалізація державної гуманітарної політики в Україні.

Предметом дослідження є публічне управління гуманітарною сферою в Україні, на прикладі Волинської області.

Практичне значення одержаних результатів зумовлені його актуальністю і науковою новизною. Матеріали магістерської роботи будуть корисними у визначенні оптимальних механізмів вироблення державної гуманітарної політики та розробці методики її реалізації. Окремі положення роботи можуть бути використані у підготовці здобувачів за спеціальностями «Публічне управління та адміністрування» і «Політологія». Крім того, результати дослідження та його висновки можуть мати наукову цінність при подальшій розробці проблеми управління гуманітарною сферою в Україні.

Апробація результатів магістерського дослідження здійснено у формі публікації тез і усної доповіді на III Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів та аспірантів «Україна у світовому просторі: минуле і сучасність» (м. Луцьк, 22 травня 2024 р.) із темою «Наукові підходи до визначення поняття гуманітарної політики держави», а також у формі доповідей на практичних заняттях з фахових освітніх компонентів.

Структура магістерської роботи зумовлена визначеною метою та поставленими завданнями. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Теоретичні основи управління гуманітарною сферою

Поняття «гуманітарна політика» є досить поширеним не лише у сфері публічно-управлінської діяльності, але й у медійному просторі, повсякденному лексиконі широких кіл громадськості. Кожна із зазначених сфер має власну специфіку, яка може зумовлювати дещо різне розуміння зазначеного поняття. У кожному разі ключовим елементом вкладеного сенсу у поняття «гуманітарна політика» є людина (*з латинської мови Homo*) з її правами, потребами, інтересами, сферою матеріального та морального комфорту.

Предметом нашої уваги є наукові підходи до окреслення сфери гуманітарної політики держави.

У широкому сенсі сфера гуманітарної політики охоплює складові життя соціуму, що безпосередньо стосуються його духовного та соціального існування. Вузьке ж трактування гуманітарної політики зосереджує увагу на не матеріальній складовій життя та його духовній компоненті, відмежовуючи соціально-утилітарні потреби.

Автори енциклопедичного словника з державного управління визначають гуманітарну політику як систему цілеспрямованої, регулюючої, організуючої, координуючої діяльності суб'єктів, спрямовану на забезпечення оптимального функціонування та розвитку гуманітарної сфери життєдіяльності суспільства, соціального, духовного життя, соціальних та духовних відносин [12, с.127]. При чому основний акцент авторів статті робиться саме на всебічному сприянні створенню, розвитку і збереженню нематеріальних цінностей загальнолюдського та національного характеру. Серед пріоритетів гуманітарної політики визначено забезпечення інтелектуально-духовної безпеки індивіда та соціуму, реалізацію їхніх соціальних і духовних потреб, сприяння формуванню та збагаченню творчого компоненту особистості її всебічній самореалізації, освітньому та науковому зростанню, підвищенню рівня особистісної культури

тощо.

Реалізація гуманітарної політики безпосередньо пов'язана з такими поняттями як: «гуманітарна парадигма», «гуманітарна криза», «гуманітарна катастрофа», «гуманітарна безпека», «управління гуманітарною безпекою».

У сучасному світі відслідковується чітка тенденція до утвердження людини як основи парадигми державного управління. А це, своєю чергою, зобов'язує національні уряди ставити в пріоритет державної політики завдання із створення для громадян сприятливого середовища для всебічного розвитку із подальшою самореалізацією та можливістю захистити свої права та свободи.

Наукова розробка поняття «гуманітарної політики» є неможливою без розуміння поняття «гуманітарної парадигми». Під гуманітарною парадигмою зазвичай розуміють систему цілеспрямованих, регуляційних, організаційних та координаційних заходів суб'єктів, які спрямовані на оптимізацію функціонування і розвитку гуманітарної сфери життя соціуму, з його соціальними та духовними проявами [13, с. 123].

Метою гуманітарної парадигми є гарантування гуманітарної безпеки, яку розглядають як захищеність основних цілей, фундаментальних ідеалів, не матеріальних цінностей і традицій, усталеного способу життя, домінуючої культури певного суб'єкта. Усі перераховані складові гарантують нормальну життєдіяльність суб'єкта за відсутності дискримінації за ознаками: «раси, статі, етнічної належності, мови і релігії» [13, с.47].

Часто дослідники акцентують увагу на формуванні гармонійно розвиненої особистості, визначаючи цей напрям ключовою метою гуманітарної політики держави [61]. За такого підходу, головними цілями державної гуманітарної політики є:

- посилення громадянської ідентичності;
- пришвидшення політичної соціалізації громадян;
- збереження культурної ідентичності та її інтеграція у виховний і освітній процеси;
- утвердження традиційних цивілізаційних цінностей, звичаїв, традицій,

норм та взірців поведінки;

– забезпечення сприятливих умов для творчої самореалізації кожної людини;

– створення безбар'єрного доступу громадян до інформації, освіти, культурних здобутків людства.

Врегулювання процесів функціонування гуманітарної сфери є прерогативою органів публічного управління та відбувається через здійснення гуманітарних функцій управління. Ці функції спрямовуються на розвиток культури і мистецтва, театру і кінематографії, музейної справи, образотворчого мистецтва, книговидавництва, збереження культурної спадщини, розвиток інформаційного простору, активізацію пропаганди здорового способу життя [75, с. 37].

Не належне розуміння і розмежування термінологічного апарату потенційно становить загрозу ефективності державного управління загалом, та гуманітарній сфері, зокрема. Як зазначалося, більшість дослідників акцентують увагу на пріоритеті духовності та світогляду у поняттях «гуманітарної політики» та «гуманітарної безпеки», при цьому проявляють схильність до розуміння поняття «гуманітарна катастрофа», як незадовільного становища у матеріальній сфері «порушення усталеного життя великої групи людей (верстви, громади чи навіть нації), коли різко обмежується нормальне забезпечення їх продовольством, житлом, одягом, скорочується санітарне обслуговування тощо... руйнується інфраструктура життєзабезпечення, загострюється проблема дотримання порядку, суспільної безпеки й управління» [12, с.127]. Серед основних причин гуманітарної катастрофи розглядаються соціальні конфлікти, воєнні дії, стихійні лиха і техногенні аварії. Водночас, вкрай рідко серед причин гуманітарних катастроф розглядають фактори, які безпосередньо не погіршують утилітарних інтересів суб'єкта, а стосуються духовно-світоглядного занепаду, як то: криза моралі, зростання правового нігілізму, асоціальність молоді, посилення релігійної, расової, гендерної дискримінації, зниження рівня національної гордості та патріотизму.

Посилення уваги до гуманітарної сфери в Україні, перш за все, зумовлюється її євроінтеграційним вибором. Відбуваються процеси, щодо переформатування державної політики відповідно до утверджених європейських вимог та стандартів з метою прискорення входження до європейського цивілізаційного простору, з яким Україна завжди мала багато спільного в контексті ідентичності, історії, геопростору, культури.

Основні пріоритети державної політики у гуманітарній сфері України визначено Законом України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» [50]. Зокрема, у контексті об'єкту управління статтею десятою зазначеного закону визначено такі засади внутрішньої гуманітарної політики:

захист державної мови, орієнтований на всебічний розвиток та функціонування державної мови в суспільному житті із одночасним дотриманням національних та міжнародних правових норм;

освітній та науковий поступ України, через підтримку обдарованої молоді, підвищення престижу праці працівників освітньої сфери, становлення в Україні науковосемкої економіки, максимальне наближення до європейських стандартів, гарантування права інтелектуальної власності;

культурний розвиток, у тому числі розвиток національної культурної індустрії, забезпечення умов для творчої самореалізації людини та її культурного розвитку, збереження об'єктів культурної спадщини, розвиток культури і мистецтва, збереження регіональної автентичності, піднесення українського кінематографу, книговидавництва;

духовний розвиток: об'єднання соціуму довкола усталених гуманістичних цінностей, пропаганда людиноцентричності, відродження духовних цінностей українців, примноження і популяризація культурних надбань;

релігійна та етнічна толерантність: свобода совісті, міжсоціальний, міжетнічний та міжконфесійний діалог, гарантії свободи совісті;

розвиток інформаційного суспільства та суспільного мовлення, через свободу засобів масової інформації, безперешкодний доступ до публічної інформації, розвиток інформаційних технологій, захист національного

інформаційного простору;

охорона здоров'я та страхової медицини, у тому числі розвиток досвіду цільових програм з лікування та профілактики особливо небезпечних захворювань, контроль належної якості лікарських засобів;

спорт: сприяння зростанню талановитих спортсменів, розвиток спортивної інфраструктури, пропаганда здорового способу життя та фізично активного дозвілля;

молодіжна політика: орієнтація на національно-патріотичне виховання, підвищення рівня політичної соціалізації дітей та молоді.

Концептуально реалізація гуманітарної політики ґрунтується на принципі, комплексності, у вирішенні широкого різноманіття проблем розвитку людства, які між собою досить тісно пов'язані. У практичній реалізації це може сприяти частковому вирішенню суміжних завдань, навіть якщо первинно така мета не визначалася. Такий досвід вказує на те, що серед найважливіших умов реалізації концепції гуманітарної політики держави обов'язково має бути її комплексність, єдність, системність, синхронізація усіх дотичних процесів.

На етапі планування концепції гуманітарної політики слід враховувати, що її основними цілями, як і гуманітарної політики держави загалом, мають бути:

– розширення належних умов необхідних для максимальної самореалізації та самоствердження, вільного та гармонійного розвитку фізичного і ментального потенціалу особи, можливості реалізувати багатосторонні здібності, досягнення визначеного особою сенсу життя, розширення сфери власної ідентичності;

– сприяння гармонійному розвитку особистості;

– підвищення якісних характеристик населення, збереження та примноження духовно-моральних, розумових та фізичних можливостей людини;

– сприяння переходу від «економіко-орієнтованої», «споживацької» моделі державної політики до «людино-центричної», «людино-орієнтованої»

моделі державної політики, рух у напрямку політики «людино-збереження» та «людино-відтворення», сталого людського розвитку [3, с. 95].

В демократичній державі, ефективність реалізації управлінської діяльності у гуманітарній сфері досить легко відслідковується завдяки реалізації принципу відкритості публічно-управлінської системи, що є обов'язковою вимогою концепцій нового публічного управління і належного врядування [63]. Зазначені інструменти дозволяють не лише моніторити управлінські процедури, але й визначати проблеми гуманітарної політики, вчасно реагувати на суспільні запити та об'єктивно оцінювати стан гуманітарної політики загалом.

Публічність результатів діяльності суб'єктів державного управління, головним чином, забезпечується через офіційні веб-ресурси органів публічної влади. В Україні головними суб'єктами управлінської діяльності в гуманітарній сфері є: Міністерство молоді та спорту, Міністерство охорони здоров'я, Національна служба здоров'я України, Міністерство культури та інформаційної політики, інші центральні органи виконавчої влади; обласні, міські, районні державні адміністрації та підпорядковані їм відповідні органи управління; органи місцевого самоврядування.

У Волинській області основні повноваження із реалізації гуманітарної політики зосереджено у Департаменті культури, молоді та спорту (Управлінні культури). Зазначений Департамент, крім голови обласної державної адміністрації, підпорядкований, підзвітний та підконтрольний Міністерству культури та інформаційної політики України та Міністерству молоді та спорту України.

Отже, наукові підходи до визначення гуманітарної політики мають досить різнопланове бачення її сутності, а в окремих положеннях навіть можуть бути кардинально протилежними. Водночас, більшість дослідників сходяться на тому, що гуманітарна політика включає сферу не матеріального, духовного життя суспільства і, зокрема, охоплює проблеми: мовні, освітні, наукового розвитку, культури, релігійності, міжконфесійні та етнічні, патріотичного

виховання. Останні тенденції у баченні гуманітарної політики характеризуються її все більшим зміщенням у сторону людиноцентричності.

Публічне управління гуманітарною сферою в Україні характеризується орієнтацією на європейські цінності. У зазначеному контексті, трансформація пріоритетів гуманітарної політики сприяє пошуку та здійсненню превентивних заходів стосовно недопущення загроз та мінімалізації ризиків у гуманітарній сфері, що є особливо важливим в умовах наслідків багатолітньої російської культурної інтервенції.

1.2. Стан наукової розробки проблеми

Певні аспекти публічного управління гуманітарною сферою, у тому числі на регіональному рівні, часто виступають предметом наукових досліджень українських та зарубіжних дослідників. Такий інтерес до проблеми гуманітарної політики зумовлений зростанням ролі гуманітарного чинника у сучасних суспільних процесах та спробами віднайти оптимальну модель управління досліджуваною сферою на різних адміністративних рівнях.

Серед українських дослідників домінує позиція щодо розмежування гуманітарної і соціальної сфер та виокремлення власних особливостей публічного управління ними. Кожна із зазначених сфер послуговується напрацьованим власним категоріальним апаратом, ідентифікацією складових, пріоритетами, тенденціями розвитку.

Сергієнко Л. у своїй роботі «Гуманітарна політика України: ідентифікація складових, об'єктів, суб'єктів та пріоритетів» до складових гуманітарної сфери відносить такі політики: «мовну, освітню, науково-технічну та інноваційну, культурну, духовного розвитку, релігійну та державно-конфесійних відносин, етнонаціональну, інформаційну, охорони здоров'я, фізичної культури та спорту, молодіжну» [63]. Такий підхід є досить широким і не завжди підтримується у науковому середовищі, хоча й не є чимось унікальним. Оскільки дослідники нерідко об'єднують соціальну та гуманітарну сфери в єдину «соціогуманітарну» [37].

Розпутенко І. та Москаленко С. у науковій статті «Пріоритетні напрями розвитку гуманітарної сфери в Україні в контексті політичного процесу» [61] дотримуються думки, що гуманітарна сфера обмежується державними політиками дотичними лише до особистісного розвитку громадянина. Відповідно, завданням публічно-управлінської діяльності є координація цього процесу із одночасним пошуком ефективних стратегічних і тактичних рішень.

Формування концептуальних основ державної політики України у гуманітарній сфері є предметом наукової роботи А. Мелякова «Концептуальні підвалини гуманітарної політики України: до історії формування» [32]. Автор публікації досліджує трансформацію теоретичних підвалин гуманітарної політики від перших років незалежності України до другого десятиліття ХХІ століття. Значну увагу приділено генезі нормативно-правових актів, програмних та концептуальних документів у цій сфері. Були прийняті: Національна доктрина розвитку освіти (2002 р.), Закон України «Про захист суспільної моралі» (2003 р.), «Державна програма розвитку і функціонування української мови». Здійснено перші кроки до розробки проекту Концепції розвитку гуманітарної сфери. Процес було розпочато у 2000-му році із залученням урядовців та представників інтелектуальної еліти. Однак, Концепцію так і не було прийнято. Наступний Президент ініціював розробку Концепції гуманітарного розвитку України. Над її проектом працював авторський колектив на чолі з головою Національної ради з питань культури та духовності при Президентові України, організаційна складова була забезпечена Національним інститутом стратегічних досліджень. У процесі роботи над концепцією було сформульовано ідею про доцільність розробки і прийняття аналогічних документів регіонального, субрегіонального та місцевого рівнів. Однак, попри свою завершеність, Концепція так і не була схвалена Верховною Радою України. Четвертий Президент України, розуміючи стратегічність гуманітарної сфери, ініціював створення Громадської гуманітарної ради при Президентові, такі ж дорадчі органи мали створюватися й на регіональному рівні. Знову активізувалася робота над Концепцією гуманітарного розвитку.

Парадоксальність ситуації полягала у тому, що новоутворені Громадські гуманітарні ради практично не відігравали помітної ролі у вдосконаленні проекту Концепції. А. Меляков констатує, що «жодна з трьох перших спроб прийняття Концепції (Стратегії) гуманітарної політики (гуманітарного розвитку) України, які мали місце, починаючи з 2000 р., не була доведена до стану прийняття як закону, не імплементувалися в практику державного управління» [32]. Відсутність Концепції давала можливість подальших політичних спекуляцій на проблемах національності, мови, релігії знижувала ефективність публічного управління у цій сфері та зберігала потенційну загрозу гуманітарній безпеці держави [44].

Після повномасштабного російського вторгнення помітно зросла увага до безпекових аспектів управління гуманітарною сферою. А. Іванов у статті «Соціальна і гуманітарна політика в Україні в умовах війни» тяжіє до розуміння гуманітарної сфери як підсистеми соціально-гуманітарної політики, у якій переконливо домінує соціальна складова. Зокрема, серед проблем, що потребують негайного вирішення в умовах військових дій виокремлено: релокацію підприємств та працевлаштування їхнього персоналу, оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб, спрощення отримання статусу безробітного, реалізація програми підтримки внутрішньо переміщених осіб, адаптацію механізму надання соціальної допомоги у воєнних умовах, доставку продуктів в місця бойових дій, нарахування пенсій [19, с. 63]. У площині освіти автор теж зауважує виключно на недостатній спроможності «якісно надавати послуги в складних неочікуваних ситуаціях» [19, с 64] оминаючи проблеми світоглядно-культурного характеру.

Трощинський В., Кравченко М., Петроє О., Ярош Н. в аналітичній роботі «Соціальна і гуманітарна політика в Україні в умовах сучасних викликів» розглядають управління гуманітарною і соціальною сферами комплексно, при цьому чітко розмежовують їх. Автори зауважують на тезі про неминучий успіх ворожої пропаганди у ситуації, де громадяни «не мають зрозумілого і прийняттого образу майбутньої держави і не бачать свого місця в ній» [71].

Значна увага приділяється проблемі національної ідентичності українців в межах єдиної політичної нації. У цьому контексті використовуються терміни «соціальний простір», «гуманітарний простір», як складові геополітичного простору, у яких мають прояви історичні зв'язки поколінь, епох та культур. Водночас, дослідники послуговуються визначенням «мовно-культурний простір», вжитим в експертній доповіді «Україна в 2006 році: внутрішнє і зовнішнє становище та перспективи розвитку», під яким пропонувалося розуміти «комплекс сфер суспільно-культурної діяльності, які повною мірою здатні забезпечувати культурні й мовні потреби громадян України». Автори експертної доповіді до складових мовно-культурного простору відносять мистецьку діяльність, культурно-просвітницьку роботу, культурне дозвілля, електронно-інформаційний простір, ринок друкованих інформаційних видань, книговидавництво та суміжні сфери: освітню, наукову, функціонування інститутів громадянського суспільства [11].

Карлова В. зауважує на недоречності зводити до спільного знаменника соціальну та гуманітарну сфери. Дослідниця з'ясувала, що за час незалежності України всі уряди гуманітарну і соціальну сфери розглядали комплексно, акцентуючи увагу на покращенні соціального захисту та недооцінюючи становища ідейної, ціннісної сфери. Звідси, з'явилися прогалини у формуванні цілісного гуманітарного простору та його складових: культурі, освіті, мовній і етнопонаціональній політиці, моделі історичної пам'яті, ціннісній сфері соціуму. Серед загроз гуманітарній безпеці України В. Карлова виокремлює: деформацію ціннісних основ суспільства – руйнування духовного світу людини, звуження свободи думки, занепад інтелектуальної діяльності; деградацію усталених форм національної свідомості і менталітету; хитке становище суспільної культури, етнічних та конфесійних спільнот; загрози у соціокультурних інститутах, які задовольняють духовні потреби: науці, моралі, освіті, вихованні, мистецтві, релігії [20]. Нехтування цими загрозами може спричинити маніпуляцію сенсами і перерости з латентного характеру у відкриту форму. Дослідниця констатує, що «без духовної незалежності від країни-агресора Україна не зможе втримати

незалежність політичну та досягти економічного суверенітету» [20], а увага до гуманітарної сфери є не менш необхідною, ніж до військово-політичної чи економічної.

Теоретичним аспектам управління гуманітарною сферою в контексті забезпечення національної безпеки присвячені роботи М. Баюка «Гуманітарна складова політики державної безпеки: поняття, принципи» [2], А. Васюка «Гуманітарна безпека держави: реалізація гуманітарної політики» [4], С. Присяжнюка «Особливості реалізації гуманітарної політики у секторі безпеки і оборони України» [48]. Автори сходяться на думці про визначальність гуманітарної політики в утвердженні «людиноцентричної» системи державного управління.

Гуманітарна безпека, як фактор становлення громадянського суспільства є предметом навчального посібника «Державна політика гуманітарної безпеки у контексті становлення громадянського суспільства в Україні: навчальний посібник», підготованого авторським колективом на чолі з І. Парубчаком [10].

Певне відображення у літературі має досвід організації управління гуманітарною сферою в інших державах. Інституційна складова управління гуманітарним блоком питань досліджувалася О. Мазур «Інституційне забезпечення гуманітарної політики Великої Британії», авторка зауважує на особливій увазі британського уряду до історичних культурних цінностей, які «певною мірою визначають сприйняття людиною процесів, пов'язаних з освітою, наукою та мистецтвом, релігією та мораллю» [30].

Порівняння управління мовною політикою України і Республіки Білорусь здійснено в роботі Г. Панченко та Л. Матвієнко «Реалізація гуманітарної політики в Україні і Білорусі: спільне та відмінне» [43]. Особливий інтерес дослідження становить з огляду на спільну точку відліку сучасної державності цих країн, та те яким є сучасний стан у їхніх мовних сферах. Автори зауважують на проявах мовної політики у питанні самоідентифікації громадян обох держав, розглядаючи її як своєрідний маркер суспільно-політичного клімату соціуму.

Звичайно попри свою унікальність, напрацювання управлінського досвіду не всіх держав світу можуть мати практичну цінність для України, хоча завжди є корисним у теоретичній площині проблеми.

Окремі аспекти проблеми організації управління гуманітарною сферою на регіональному рівні досліджували: Н. Підбережник [45] – інституційне забезпечення управлінських процесів етнічними справами на рівні регіону, В. Трощинський [71] – управління гуманітарною сферою в умовах децентралізації, В. Градівський [9] – оптимізація децентралізаційних процесів в гуманітарній політиці України, Р. Ніконов [39] – публічно-управлінське забезпечення гуманітарної політики на рівні регіонів та інші.

В контексті регіональних управлінських процесів особливий інтерес становить дослідження В. Лозового [28] Гуманітарна політика квазідержавних творень «ДНР» та «ЛНР». Автор зауважує, що найбільших змін у квазіреспубліках зазнала саме гуманітарна сфера. Самопроголошені уряди докорінно змінюють ідеологічну, мовну, освітньо-наукову політики, які спрямовані на повне відокремлення від ціннісного виміру українського соціуму та максимальна інтеграція у російське політико-культурне середовище. Окупаційна влада «оперує конструктами «новороси», «донецький народ», «донецька нація» – нібито люди з іншим менталітетом, яким важко порозумітися з українцями [28]». В загальноосвітніх школах було введено освітньо-виховний предмет «уроки громадянськості Донбасу», Вивчення історії України замінено «історією Донецького краю» та «історією Отчєства», котрий включає російську історію. Гуманітарна спрямованість освіти сильно мілітаризована і спрямована на формування думки, що «жителі Донбасу це фактично інший народ, отже, вони не сепаратисти, а прагнуть реалізувати право на самовизначення [28]». Зазначені акценти у гуманітарній політиці ще раз підтверджують її важливість у виробленні ціннісної стратегії державності.

Отже, хоча окремі аспекти публічного управління гуманітарною сферою на регіональному рівні мають достатнє наукове обґрунтування, проблема

потребує глибокого дослідження та аналізу. Не до кінця з'ясовано сукупність яких напрямів політики повинне охоплювати управління гуманітарною сферою. Особливої уваги потребує проблема організаційної складової, оскільки ресурсні можливості регіонів не завжди є достатніми, а специфіка регіонів не унеможлиблює стандартизацію управлінських підходів у межах усієї держави.

РОЗДІЛ 2

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ГУМАНІТАРНОЮ СФЕРОЮ В УКРАЇНІ

2.1. Нормативно-правове регулювання гуманітарної політики

Організаційно-правові основи розробки та реалізації гуманітарної політики закладено у правових нормах, котрі зафіксовано у різних за формою, природою і юридичною силою нормативно-правових актах. Ключову позицію у множині таких нормативно-правових актів займають закони, у яких фіксуються першорядні юридичні положення, які становлять основу для інших нормативно-правових актів. Засобом налагодження повсякденного управлінського процесу щодо здійснення уповноваженими публічно-адміністративними органами своїх повноважень з охорони та забезпечення прав, свобод та законних інтересів громадськості є підзаконні нормативно-правові акти. Це зумовлює подвійну природу підзаконних актів, що органічно поєднує правовий та управлінський компоненти. «Без правових актів не може бути державного управління як такого, водночас, без останнього – правова система держави втрачає своє регулююче призначення у сфері функціонування виконавчої влади» [1, с. 13]. Тобто, саме нормативно-правові акти встановлюють правові норми, котрі є загальнообов'язковими і можуть мати постійний, або ж тимчасовий характер, бути універсальними чи вузько спеціалізованими [18, с. 154].

Правовими джерелами вироблення і здійснення політики держави у гуманітарній сфері є норми, правила і принципи встановлені нормативно-правовими актами, котрі регламентують правовідносини у даній площині. Серед головних предметів врегулювання варто виокремити: правовий статус суб'єкта публічно-адміністративних процесів, процедури здійснення його повноважень, гарантування базових прав, механізми захисту національних інтересів у гуманітарній сфері, способи заохочення та види відповідальності на публічній службі тощо. Варто зауважити, що у контексті євроінтеграційного

вектору в Україні активізувалися процеси модернізації правових основ гуманітарної політики.

Більшість експертів адміністративно-правового права зауважують на тому, що характерною рисою нормативно-правових актів є розрахунок на їхнє багаторазове застосування, на відмінну від правозастосовних актів [21, с. 410].

Традиційно, нормативно-правові акти розглядають як один з найбільш оперативних джерел права здатних своєчасно реагувати на потреби системи адміністрування. Нормативно-правові акти регулюють усю повноту суспільних відносин у державі, регламентують процедури практичного застосування правових норм, їх деталізують і роз'яснюють, сприяють систематизації регулюючих документів. Через механізм прийняття приписів, стандартів, правил і процедур держава здійснює управлінську політику, спрямовану на забезпечення духовного розвитку окремого індивіда та соціуму, збереження та можливість поширення власних світоглядно-ціннісних поглядів, задоволення різноманітних потреб та інтересів у гуманітарній сфері.

Гуманітарна сфера є дуже широкою та охоплює суспільні проблеми науково-освітнього, культурного, інформаційного, оздоровчого, спортивного, туристично-рекреаційного, молодіжного, безпекового характеру, охорони суспільної моралі, утвердження громадянського суспільства, захисту та розвитку державної мови, що й зумовлює проблемність в окресленні усієї множинності нормативно-правових документів, які врегульовують відносини у площині суспільних відносин.

Для зручності роботи з нормативно-правовими актами фахівці із документознавства пропонують перелік класифікаційних ознак нормативно-правових актів: за характером волевиявлення владного органу (акти правотворчості, які встановлюють, скасовують, змінюють правову норму); за галузями права, один і той же нормативно-правовий акт може одночасно стосуватися різних галузей права; за часом дії; за суб'єктом видання (народ, парламент, уряд, президент, міністерства, центральні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування); за територіальними масштабами дії,

(загальнодержавні, регіональні, місцеві); за специфікою об'єкта розповсюдження дії; за юридичною силою у системі нормативно-правових актів «Конституція, конституційні закони, закони, підзаконні акти, внутрішні накази міністерств, центральних органів виконавчої влади тощо» [5, с. 35–40].

Ґрунтуючись на критерієві суб'єкта реалізації певної сфери гуманітарної політики розрізняють нормативні акти:

1) котрі «визначають загальні правові засади щодо завдань і функцій органу державної влади, який бере участь у реалізації державної політики в гуманітарній сфері;

2) акти, що визначають компетенцію структурних підрозділів органів влади, які беруть участь у реалізації державної політики в гуманітарній сфері;

3) типові акти, що визначають порядок реалізації повноважень органу влади;

4) акти, що делегують окремі повноваження інших органів виконавчої влади конкретному органу влади» [47, с. 177].

З точки зору юриспруденції нормативно-правові акти розрізняють за суб'єктом нормотворчості: «акти вищих органів державної влади, тобто Верховної Ради, Президента, Кабінету Міністрів; акти центральних органів виконавчої влади, а саме міністерства, служби тощо; акти інституцій, що входять до складу (системи) органу державної влади; певні локальні нормативні акти» [8, с. 43]. Тут же використовується класифікація за формою актів: конституційні закони; закони та кодекси; постанови Верховної Ради України, або інших вищих представницьких органів у зарубіжних практиках; постанови Уряду; укази Президента України; накази державних органів уповноважених реалізовувати державну гуманітарну політику.

У межах юридичної науки сформувався й підхід до класифікації нормативних актів на національні (внутрішнє законодавство) і міжнародні (договори і угоди ратифіковані державою). При чому, міжнародні акти часто є рамковими і визначають основні напрями та принципи розробки та реалізації гуманітарної політики держави. Під актами національної законодавчої бази (у

розумінні цього поняття як сукупності усіх нормативних актів, у тому числі законів) розуміють закони та підзаконні акти; міжнародні акти, своєю чергою, поділяють на договірні, якими зазвичай визначають загальні права людини, як-то: освітні, релігійні, етнічні, соціального захисту, вільного особистісного розвитку тощо та доктринальні, які покликані визначати пріоритетні напрями поступу гуманітарної сфери, і акти спрямовані на врегулювання конкретних напрямів гуманітарної сфер (освітній, конфесійний, ідейно-політичний, мистецький тощо) [47, с. 176–177].

Говорячи про норми міжнародного гуманітарного права, слід зазначити, що вони часто зводяться до спроб забезпечити базові гуманітарні потреби людини в умовах війни. У такому контексті міжнародне гуманітарне право розуміють, як комплекс сукупність норм, покликаних обмежити гуманітарні наслідки збройних конфліктів. Звідси й побутування тези про міжнародне гуманітарне право, як право збройних конфліктів та війн.

Джерелами міжнародного гуманітарного права є: «міжнародні договори, звичаєве право та загальні принципи права» [33]. Із зазначеного переліку договірне право є найбільш однозначним, а особливості його застосування визначаються його ж тексті. Права і обов'язки підписантів є ретельно узгодженими, положення договорів можуть доповнюватися застереженнями або детальними домовленостями, перелік держав-учасниць чітко визначений інститутом приєднання. Договірне право зазвичай є продуктом еволюції звичаєвого права, тобто загальної практики держав. Перевагою звичаєвого права є його динамізм, зумовлений збагаченням практичного досвіду і розвитком теорій.

Звичаєве право швидко адаптується до потреб часу, у той час коли договірне потребує значних організаційних зусиль і ратифікації. На відмінну від договірного права, яке поширюється лише на підписантів, звичаєве право за замовчуванням поширюється на усіх учасників конфлікту. Основною вадою звичаєвого права є відсутність підписання та складність із визначенням досягнення певною нормою статусу звичаю.

Загальні принципи права, визнані цивілізованими націями є третім джерелом міжнародного гуманітарного права і мають найслабшу позицію у правовому регулюванні, що зумовлено їхнім надто загальним характером. Водночас, загальні принципи права доводять помилковість уявлення про дозволеність не забороненого.

Традиція пов'язувати міжнародне гуманітарне право із умовами воєнного стану/збройного конфлікту спричинила появу у міжнародному праві поняття «гуманітарна інтервенція», яке не має чіткого визначення і може бути предметом маніпулювання агресора. Стосовно зазначеного поняття «у теорії міжнародного права трапляються й інші терміни – продемократична інтервенція, інтервенція з міркувань гуманітарного характеру, інтервенція в інтересах гуманності, інтервенція в гуманітарних цілях, гуманітарне втручання, обов'язок по захисту, гуманітарні силові операції, інтервенція, яка базується на принципах гуманності, інтервенція з мотивів гуманності, примусові заходи в гуманітарних цілях, надзвичайний гуманітарний захист та допомога» [38].

Більшість дослідників, все ж, сходяться на думці, що суть предмету регулювання міжнародного гуманітарного права на пряму не стосується врегулювання військових конфліктів та ґрунтується на людинолюбстві, доброті, чуйності, повазі до цінності людського життя. Саме ці почуття стали основою та рушієм розвитку гуманітарної думки і права [64]. Двадцяте століття стало вершиною в еволюції міжнародного гуманітарного права.

До основних міжнародних документів, що врегульовують проблеми гуманітарної політики можна віднести: Загальну декларацію прав людини, прийняту і проголошену Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. [17] (документ було прийнято п'ятдесятьма голосами «За», «Проти» – жодного і десяток, в тому числі УРСР, утрималися), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р. та ратифікований УРСР у 1973 р. [36], Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, прийняту учасниками Ради Європи 4 листопада 1950 р. (ратифіковано Україною у 1997 р.) [23], Віденську

декларацію від 25 червня 1993 р. [6].

Загальна декларація прав людини є основоположним міжнародним документом стосовно захисту прав людини, яка вперше закріпила перелік політичних, соціально-економічних та культурних. День прийняття Декларації за ініціативи ООН відзначається як міжнародне свято. У 2022 р. Україна на офіційному рівні теж встановила десяте грудня Днем прав людини.

Структурно Загальна декларація прав людини складається з преамбули та 30 статей [17]. Зокрема Декларація гарантує право на приватність особистого життя, на свободу релігії, мови, мирних зборів. Статті 22–29 називають соціальні та культурні права, включаючи соціальне забезпечення, право на працю, освіту, участь у культурному житті й ін. Поруч із правами Декларація згадує і про обов'язки кожної людини стосовно суспільства.

Посилання на Загальну декларацію прав людини присутній у багатьох державних конституціях, зокрема й українській.

Декларація стала документом, на якому ґрунтуються інші правові розробки із захисту гуманітарних прав. У 1966 р. ООН було схвалено Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права [34]. Зазначені документи мають характер міжнародних договорів і їхні положення обов'язкові для держав-підписантів. Окремі права й свободи, що визначені у Пакті фундаментальними, мають дотримуватись безумовно навіть в умовах збройних конфліктів, а будь-які обмеження за расою, кольором шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини є забороненими [36].

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права зобов'язує держав-підписантів дотримуватися його положень відносно всіх людей, котрі перебувають під їхньою юрисдикцією, незалежно від громадянства. Серед основних гуманітарних прав визначено право людини на освіту, право на участь у культурному житті, користування результатами

наукового прогресу.

Європейська соціальна хартія, прийнята Радою Європи у 1961 р., [14] крім права на соціальне забезпечення, закріплює право на соціальні послуги та соціальну допомогу для вразливих верств населення «та поліпшення соціальної забезпеченості як міського, так і сільського населення шляхом використання відповідних установ і здійснення відповідних заходів» [14]. Україною документ ратифіковано у 2006 р. [58]. Основними принципами Хартії є «право малозабезпечених людей на соціальну та медичну допомогу; право користуватися послугами соціальних служб; право дітей та підлітків на належний соціальний, правовий та економічний захист» [76, с. 30]. Для всебічного фізичного і розумового розвитку дітей та підлітків Хартія передбачає забезпечення їм потреб, яких вони потребують, у тому числі через функціонування відповідних закладів і служб.

Поліпшенню якості соціальних послуг в Україні потенційно сприятиме і підписаний Європейський кодекс соціального забезпечення, через який Україна взяла на себе зобов'язання допомоги сім'ї [16]; ратифікована Конвенція про права дитини, яка захищає належний рівень життя для фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку дитини, соціального забезпечення та освіти [24]; Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації [34] та інші.

Отже, з'ясовано специфіку нормативно-правової бази гуманітарної політики в Україні. Встановлено, що основою для розробки і реалізації гуманітарної політики є міжнародні правові акти, котрі визначають рамкові параметри державної гуманітарної політики. Однак, міжнародні документи не мають автоматичного поширення у правовому полі України і первинно потребують ратифікації та підписання, якими держава засвідчує наміри втілити їхні положення у реалії. Після чого, або ж одночасно з цим процесом, відбувається напрацювання власної нормативно-правової бази. Практичне втілення таких ініціатив інколи потребує внесення змін до чинного законодавства, або навіть прийняття нових законів, підзаконних актів,

державних і регіональних цільових стратегій і програм розробки та реалізації гуманітарної політики.

2.2. Інституційна структура забезпечення державної гуманітарної політики України

Гуманітарна політика, охоплюючи широкий спектр галузей суспільного життя, забезпечується множиною державних, муніципальних та громадянських інститутів. Їхньою спільною метою є забезпечення духовних потреб людини та соціуму, культурне збагачення через збереження культурного та конфесійного різноманіття, сприяння максимальному розкриттю потенціалу індивіда та колективу у їхніх творчих, фізичних та розумових активностях.

Суб'єктність у формуванні та реалізації гуманітарної політики має визначені нормативно-правові межі та проявляється у ступені залученості до публічно-управлінських процесів.

Ключова суб'єктність у формуванні державної гуманітарної політики зосереджена у Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, міністерствах, місцевих державних адміністраціях, органах місцевого самоврядування. Певна суб'єктність належить і неформальним агентам формування державної гуманітарної політики, до прикладу політичним партіям та громадським організаціям. У даному контексті виразно проявляється подвійна природа політичних партій, які, будучи громадськими об'єднаннями, наділені дієвими механізмами впливу на владні інститути, це і «партійна приналежність глави держави; партійне представництво у парламенті та уряді, апараті глави держави та уряду; неформальні стосунки із зазначеними посадовцями» [25, с. 41].

Президент України через механізм законодавчої ініціативи може подавати на розгляд парламенту власні законопроекти, які будучи визначеними невідкладними розглядаються позачергово, а прийняті Верховною Радою України закони можуть бути заветовані через їх суперечливість визначеним засадам внутрішньої і зовнішньої політики. Конституційно визначено, що

Президент є гарантом прав і свобод громадянина, а це зобов'язує його опікуватися даною сферою. На актуальності гуманітарних питань часто зауважується і у щорічних та позачергових посланнях Президента до Верховної Ради України, в яких часто містяться пропозиції щодо корективів пріоритетів внутрішньої і зовнішньої політики.

Організаційна складова реалізації повноважень Президента України покладається на Офіс Президента, у якому здійснюється підготовка інформаційно-аналітичних матеріалів з проблем внутрішньої та зовнішньої політики. У структурі Офісу Президента функціонує кілька департаментів, завданнями яких є спеціалізація на окремих аспектах гуманітарної політики. Водночас, створено й профільний «Головний департамент з питань гуманітарної політики Офісу Президента України» [46].

Контролюючим і координуючим органом, у тому числі і сфери гуманітарної політики, при Президентові України є Рада національної безпеки і оборони України. Стратегічним завданням Ради є узгодження державної політики з концепцією національної безпеки і підготовка пропозицій Президенту України у безпековому контексті. Зокрема, Рада розглядає питання захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави; готує оперативні рішення із попередження ситуацій, які могли б спричинити загрози соціально-політичні наслідки; розробляє пропозиції до Стратегії забезпечення безпеки та готує державні програми для її реалізації. Робочими структурними підрозділами Ради національної безпеки України щодо гуманітарної безпеки є: «Служба з питань державної та громадської безпеки; Служба з питань безпеки критичної інфраструктури; Служба з питань економічної безпеки; Служба з питань соціальної та гуманітарної безпеки; Служба з питань стратегічного планування та аналізу; Служба забезпечення доступу до публічної інформації та зв'язків із медіа» [66].

Суб'єктність Верховної Ради України у гуманітарній сфері проявляється, перш за все, через її законодавчу функцію. Конституцією визначено певний перелік питань суспільного життя, які врегульовуються виключно законами

України: права, свободи людини і громадянина та їх гарантії; регулювання шлюбно-сімейних відносин, охорона дитинства; виховання, культура [26]. Через внесення змін до Закону «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» Верховна Рада України має прерогативу у визначанні засад внутрішньої і зовнішньої політики. Крім того, заслуховує Послання Президента України, має кадрові повноваження щодо посадовців, здійснює парламентський контроль за дотриманням законодавства. Зрештою, нормотворча роль парламенту проявляється у щорічному прийнятті Державного бюджету України, яким визначається рівень фінансування гуманітарної сфери [31, с. 23].

Через інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини здійснюється парламентський моніторинг стану дотримання задекларованих прав і свобод у гуманітарній сфері. Уповноважений з прав людини у своїй діяльності не залежить від інших державних органів і посад. Його повноваження не припиняються і не обмежуються із закінченням строку повноважень парламенту, або введенням воєнного стану. Діяльність Уповноваженого визначається Конституцією, законами, міжнародними договорами, чинними на території України. Серед основних напрямів діяльності у контексті предмету нашого дослідження варто виокремити: особисті права і свободи, громадянські та політичні права, права дитини, економічні, соціальні та культурні права [41].

Значна організаційна роль у парламентській діяльності належить комітетам Верховної Ради України, серед яких профільним можна назвати Комітет з питань гуманітарної та інформаційної політики. У його структурі діє вісім підкомітетів: «Підкомітет з питань музичної індустрії, Підкомітет з питань національної та культурної пам'яті, Підкомітет з питань розвитку гуманітарної сфери в умовах децентралізації, Підкомітет у сфері кінематографу та реклами, Підкомітет у справах сім'ї та дітей, Підкомітет з питань туризму та курортів, Підкомітет з питань інформаційної політики та європейської інтеграції, Підкомітет з питань культурної політики» [67]. Розробкою питань гуманітарної сфери інтенсивно займається й Комітет з питань молоді і спорту; Комітет з

питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, національних меншин і міжнаціональних відносин, хоча певне відношення до гуманітарної сфери мають й інші комітети.

Практична реалізація державної гуманітарної політики в Україні відбувається через систему виконавчої влади. Провідну роль у цій системі відіграє Кабінет Міністрів України. У відповідності з Конституцією України Кабінет Міністрів України відповідальний за «політику у сфері освіти, науки і культури, розробку та здійснення загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України, розробку проєкту закону про Державний бюджет України і забезпечення виконання затвердженого Верховною Радою України Державного бюджету України, подання Верховній Раді України звіту про його виконання» [26].

Закон України «Про Кабінет Міністрів України» основними завданнями Уряду визначає «спрямування та координацію роботи міністерств, інших органів виконавчої влади, здійснення контролю за їх діяльністю». Згідно статті 20 цього Закону Кабінет Міністрів України у гуманітарній сфері «забезпечує проведення державної політики у сферах культури, етнонаціонального розвитку України і міжнаціональних відносин, охорони історичної та культурної спадщини, всебічного розвитку і функціонування державної мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України; створює умови для вільного розвитку мов корінних народів і національних меншин України, сприяє задоволенню національно-культурних потреб українців, які проживають за межами України; забезпечує розроблення і здійснення заходів щодо створення матеріально-технічної бази та інших умов, необхідних для розвитку охорони здоров'я, освіти, культури і спорту, туристичного та рекреаційного господарства; проводить державну політику у сфері інформатизації, сприяє становленню єдиного інформаційного простору на території України» [55].

Робота структурних підрозділів Кабінету Міністрів України координується через робочий колегіальний орган – Урядовий комітет з питань

цифрової трансформації, інновацій, розвитку освіти, науки та технологій, охорони здоров'я, захисту довкілля та природних ресурсів, національної безпеки і оборони, азартних ігор та лотерей. З поміж інших до складу Комітету входять: «Міністр освіти і науки, Заступник Міністра фінансів, Заступник Міністра з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, Заступник Міністра розвитку громад, територій та інфраструктури, Заступник Міністра культури та інформаційної політики, Заступник Міністра молоді та спорту [49].

В силу багатоаспектності гуманітарної політики окремі повноваження з її реалізації належать: Міністерству молоді та спорту України, Міністерству культури та інформаційної політики України, Міністерству освіти і науки України, Міністерству соціальної політики України. Для практичної реалізації своїх завдань Кабінет Міністрів України, його структурні одиниці та посадові особи в межах своєї компетенції уповноважені видавати постанови і розпорядження, які є підзаконними актами і є обов'язковими до виконання органами публічної влади.

Базовою ланкою вертикалі в практичній реалізації гуманітарної політики, на яку покладається виконання усіх нормативно-правових актів у цій сфері, є регіональні та субрегіональні органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування. Останні згідно Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» наділені низкою власних та делегованих повноважень у гуманітарній сфері (ст. 32) [56]. Саме органи місцевого самоврядування реалізують значний обсяг гуманітарних зобов'язань держави. Кожен з територіальних рівнів – обласний, районний, міст з особливим статусом, територіальної громади має структурні підрозділи, які займаються гуманітарною політикою.

Певні функції із реалізації державної гуманітарної політики реалізуються й інститутами громадянського суспільства, зокрема політичними партіями, громадськими об'єднаннями, засобами масової інформації, релігійними організаціями. Серед цього загалу політичні партії мають подвійну природу, виступаючи своєрідним каналом комунікації між

різними соціальними групами та владними структурами.

Партії причетні до вироблення ідей, цілей і завдань політики; є головним механізмом рекрутації еліт; значною мірою організовують електоральні процеси. «Політичні партії є головними рушійними силами у революційних перетвореннях. Отже, політичні партії, несучи в собі певну систему ідейних цінностей по відношенню до здійснення політичної влади у суспільстві, виступають об'єктами емоційної прихильності або протидії чи ворожнечі. Справляючи, таким чином, значний вплив на громадську думку» [62].

Організація горизонтальних відносин у соціумі є прерогативою громадських об'єднань, які за своїм профілем поділяються на: профспілкові, гендерні, вікові, наукові, культурно-просвітницькі, дозвільних інтересів, творчі об'єднання, фонди тощо. Їхньою ключовою ознакою є добровільність, відсутність прагнення влади та комерційного інтересу.

Поширення гуманістичних ідей, наративів, концепцій, взірців для наслідування є одним з предметів уваги засобів масової інформації. Діяльність засобів масової інформації не має визначеної полярності, вони можуть бути як рушієм гуманітарного прогресу, так і загрозою внутрішньополітичній безпеці.

Окремої уваги варті й релігійні організації, оскільки теоретичні основи релігії мають вагомий вплив на розуміння особою свого місця та ролі у соціумі. Домінуюча частка релігій проповідують гуманістичну модель міжособистісних відносин та повагу до владних інституцій. Однак, незбалансовані міжконфесійні відносини містять деструктивний потенціал для розвитку суспільних відносин, є конфліктогенними та можуть становити загрозу національній безпеці.

Отже, інституційна структура забезпечення гуманітарної політики в Україні є досить розгалуженою і включає як органи публічної влади, так і структури громадянського суспільства. Визначальну роль, звичайно ж, відіграють органи влади наділені повноваженнями для забезпечення розробки, збалансування і ефективної реалізації державної гуманітарної політики на усіх територіальних рівнях. Проте, розвиток та впровадження гуманістичних ідей є

неможливим без залучення широкого загалу ініціативної громадськості, яка усвідомлювала б потребу своєї суспільної участі і була б до неї готовою. Тому, важливим є налагодження співпраці органів державної влади, місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства.

РОЗДІЛ 3

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ГУМАНІТАРНОЮ СФЕРОЮ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

3.1. Організаційне забезпечення реалізації гуманітарної політики на регіональному та місцевому рівнях

Досвід державотворення в Україні 2014–2024 років показав наскільки важливою є належна увага до публічного управління гуманітарною сферою на регіональному рівні.

Ключову роль в практичній реалізації державної гуманітарної політики на регіональному рівні відіграють місцеві державні адміністрації, які здійснюють державну виконавчу владу на рівні областей та районів і є елементом системи органів виконавчої влади. Крім власних повноважень місцеві державні адміністрації реалізують повноваження, які їм делегують органи місцевого самоврядування відповідного адміністративно-територіального рівня, оскільки останні не наділені правом створювати власні виконавчі органи і змушені делегувати функції з виконання своїх рішень.

Серед основних завдань місцевих державних адміністрацій Законом України «Про місцеві державні адміністрації» визначено «виконання державних і регіональних програм культурного розвитку, програм утвердження української національної та громадянської ідентичності, а в місцях компактного проживання корінних народів і національних меншин – також програм їх національно-культурного розвитку». Крім цього – підготовка і виконання місцевих бюджетів.

Важливим принципом у реалізації гуманітарної політики є поєднання місцевих і державних інтересів. Саме місцеві державні адміністрації повинні балансувати між суспільними настроями певного регіону та державною гуманітарною політикою. Недотримання цього принципу становить потенційну загрозу національній гуманітарній безпеці через послаблення державницької лінії, або ж через надмірне толерування регіональним субкультурним групам. У

випадку повного незадоволення роботою голови місцевої державної адміністрації його повноваження можуть бути припинені з ініціативи місцевих еліт через «висловлення недовіри двома третинами від складу відповідної ради [57]».

Політико-культурна специфіка регіону може спричиняти й особливості структури місцевих державних адміністрацій. Типова структура місцевих державних адміністрацій визначається Кабінетом Міністрів України, однак рішення про затвердження структури певної державної адміністрації приймає її голова. Голова ж і призначає керівників структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій, які «несуть персональну відповідальність перед головами відповідних державних адміністрацій за виконання покладених на ці підрозділи завдань [57] ».

З поміж вимог до кандидатів на посаду голови місцевої державної адміністрації відзначено володіння державною мовою та мовами національних меншин, що проживають в області, на достатньому рівні. Така вимога орієнтована на мінімалізацію відчуття відчуженості представників державної влади від жителів області та покращення іміджу держави в регіоні.

Статтею 13 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» серед їхніх основних повноважень визначено вирішення питань «науки, освіти, культури, охорони здоров'я, фізкультури і спорту, сім'ї, жінок, молоді та дітей, утвердження української національної та громадянської ідентичності [57]». Широкими є повноваження місцевих державних адміністрацій і у здійсненні державного контролю в гуманітарній сфері. Зокрема, вони уповноважені контролювати охорону пам'яток історії, культури; додержання мовного, рекламного, освітнього, культурного законодавства; охорону сім'ї, молоді, дітей; розвиток фізичної культури, спорту, науки.

Реалізуючи свої повноваження, місцеві державні адміністрації:

– уповноважені виступати засновником наукових установ, освітніх, фізкультурних та спортивних закладів, закладів культурного профілю, що належать до сфери їхнього управління;

– вживають заходів стосовно збереження та розвитку системи закладів освіти, культури, фізичної культури та спорту, включає їх у проекти програм соціально-економічного розвитку територій;

– забезпечують всебічний розвиток і функціонування української мови в суспільному житті, створюють можливості для використання мов національних меншин регіону;

сприяють діяльності творчих спілок та громадських організацій молодіжного, гендерного, дитячого спрямування.

Забезпечуючи законність і правопорядок місцеві державні адміністрації:

– здійснюють заходи з інформування та виховання населення;

– розглядають питання та надають пропозиції про відзначення державними нагородами України;

– забезпечують виконання правових актів з питань громадянства;

– забезпечують дотримання законодавства стосовно національних меншин, свободи думки, слова, світогляду, віросповідання;

У сфері міжнародних відносин місцеві державні адміністрації сприяють налагодженню співробітництва у галузі науки, освіти, культури, туризму, фізкультури і спорту [57].

Для ефективної роботи місцеві державні адміністрації наділені правом:

проводити перевірки стосовно дотримання законодавства України та інших нормативних актів «органами місцевого самоврядування та їх посадовими особами, керівниками підприємств, установ, організацій, їх філіалів та відділень незалежно від форм власності і підпорядкування»;

одержувати статистичні дані від органів публічної влади, «посадових осіб, партій, громадських та релігійних організацій, підприємств, установ та організацій, їх філіалів і відділень незалежно від форм власності»;

За виконання повноважень місцеві державні адміністрації та їх голови щорічно звітують перед Президентом України та Кабінетом Міністрів України. Крім іншого у звіті подається інформація про суспільно-політичне, соціально-економічне та інше становище на відповідній території. У такий же

спосіб центральні органи виконавчої влади отримують інформацію про потреби і можливі способи удосконалення чинного законодавства України, можливості оптимізації системи публічного управління.

Будучи елементами єдиної публічно-управлінської системи, місцеві державні адміністрації у своїй повсякденній роботі співпрацюють з інститутами місцевого самоврядування. Найбільш тісною така взаємодія є з «сільськими, селищними і міськими радами, їх виконавчими органами та сільськими, селищними і міськими головами» [57]. Серед пріоритетних напрямів співпраці є сприяння у здійсненні власних повноважень органами місцевого самоврядування з вирішення питань гуманітарного характеру.

Ефективне управління у гуманітарній сфері є неможливим без налагодження зворотних зв'язків з громадськістю, яка, своєю чергою, є сегментованою за політичними поглядами, конфесійними особливостями, етнічною, демографічною, соціальною приналежністю до певних субкультурних груп. А тому місцеві державні адміністрації налагоджують взаємодію з політичними партіями, громадськими організаціями, релігійними громадами, профспілками, об'єднаннями роботодавців. Така взаємодія орієнтована на узгодження інтересів громадськості з загальнодержавними і регіональними інтересами та водночас сприяє інституалізації діалогу між владою і суспільством.

Політичні партії, громадські організації, представники релігійних конфесій, члени професійних спільнот можуть вносити свої ініціативи з питань статутної діяльності на розгляд до місцевих органів виконавчої влади, при цьому, можуть бути присутніми при їх розгляді та надавати необхідні пояснення і обґрунтування.

Таким чином, місцеві державні адміністрації виступають стороною соціального діалогу на регіональному та субрегіональному рівнях, сприяють інституалізації такого діалогу, консультують його інших учасників.

Специфічним повноваженням голів державних адміністрацій регіонального рівня є право утворювати і призначати персональний склад

регіональних комісій з реабілітації, як це визначено Законом України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років». Така робота є важливою для встановлення справедливості, підняття віри в правову державу і авторитет права, повернення забутих імен борців за українську державність, подання взірців для наслідування, формування почуття національної гордості та державницького патріотизму, викриття злочинів комуністичного режиму, повної просторової і ментальної деколонізації та деколонізації України.

Департамент культури, молоді та спорту є основним структурним підрозділом Волинської обласної державної адміністрації із реалізації гуманітарної політики. Положенням про департамент визначено, що до його компетенції належить забезпечення реалізації політики у сфері культури, мистецтва і мистецької освіти, бібліотечної і клубної роботи, збереження культурної спадщини, мовного законодавства, книгодрукування, музейної справи, релігій і свободи світогляду та віросповідання, міжнаціональних відносин та прав національних меншин, молоді, фізичної культури та спорту [59]. Волинська область є єдиною, де створено департамент із таким широким спектром повноважень у гуманітарній сфері, зазвичай, такі повноваження розподіляються між кількома підрозділами обласних державних адміністрацій.

Для здійснення повноважень та виконання завдань департамент уповноважений залучати спеціалістів з інших структурних підрозділів державної адміністрації, підприємств, установ і організацій, громадських об'єднань, а також скликати наради, проводити семінари і конференції, утворювати консультативно-дорадчі органи.

Вагому роль у практичній реалізації державної гуманітарної політики в області відіграє Центр національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства управління освіти і науки Волинської обласної державної адміністрації. Основною метою центру є втілення державної політики національно-патріотичного виховання через посередництво «туризму, краєзнавства, спортивно-оздоровчої діяльності, екскурсій,

пізнавально-дослідницької роботи» [73].

Структурні підрозділи усіх чотирьох районних державних адміністрацій у Волинській області не копіюють структури обласної державної адміністрації, а мають власну організаційну специфіку. У Луцькій районній державній адміністрації утворено Управління гуманітарної політики, яке охоплює вирішення питань науки, освіти, культури, охорони здоров'я, фізкультури і спорту, сім'ї, жінок, молоді та неповнолітніх [42]. Структура Володимир-Волинської районної державної адміністрації включає два підрозділи, що спеціалізуються на гуманітарних питаннях: Відділ освіти та культури і Служба у справах дітей [69]. У Камінь-Каширській районній державній адміністрації утворено три таких структурних підрозділи: Відділ освіти, молоді та спорту, Відділ культури, Служба у справах дітей [68]. Ковельська районна державна адміністрація організовує управління гуманітарною сферою розділивши її на три напрями: культура і мистецтво, фізичне виховання та спорт, освіта [72].

Розробкою гуманітарної політики в обласному масштабі займаються дві депутатські комісії Волинської обласної ради: Постійна комісія з питань освіти, науки, інформаційного простору, культури та мови, національного і духовного розвитку, Постійна комісія з питань сім'ї, молоді, спорту та туризму [22].

Серед територіальних громад області, де реалізація державної гуманітарної політики та управління нею організоване на належному рівні, варто виокремити Луцьку, що є логічним з огляду на достатні ресурсні можливості. При Луцькому міському голові утворено Громадську раду, одна з двох комісій якої є гуманітарною. Представниками депутатського корпусу утворено Комісію з впорядкування назв вулиць Луцької міської територіальної громади. У структурі виконавчих органів гуманітарного профілю діють: Департамент культури, Департамент молоді та спорту, Управління соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, Відділ охорони культурної спадщини. Практичну роботу з національно-патріотичного виховання, розвитку духовності та національної свідомості дітей та молоді Луцької територіальної громади

провадить комунальний заклад «Луцький міський молодіжний центр» [29].

Отже, організаційне забезпечення управління гуманітарною політикою регіонального рівня, досліджене на прикладі Волинської області, проявляє відсутність єдиної нав'язаної державою моделі. Волинська обласна державна адміністрація є єдиною в Україні, де основну повноту повноважень гуманітарною сферою зосереджено в одному департаменті. Навіть районні державні адміністрації області не копіюють даної моделі. Управління гуманітарною сферою на рівні територіальних громад має власну специфіку. У структурі виконавчих органів Луцької міської ради створено декілька підрозділів, які займаються окремими аспектами гуманітарної політики, важливу роль відіграють профільні комунальні заклади.

3.2. Місцеві програми як форма реалізації державної гуманітарної політики

Державні, регіональні та місцеві цільові програми є однією з головних форм реалізації гуманітарної політики і управління нею для досягнення поставленої мети. Розробка та втілення цільових програм у гуманітарній сфері орієнтовані на своєчасне вирішення або запобігання гуманітарних проблем. Ефективність програм значною мірою визначається наявністю відповідних ресурсних можливостей певної адміністративно-територіальної одиниці та набуттям достатнього досвіду.

Територіальною основою дослідження прикладного аспекту управління гуманітарною сферою нами обрано Волинську область, яка має власну регіональну специфіку зумовлену її прикордонним статусом та розміщенням в західній частині України.

Основним комплексним програмним документом з реалізації гуманітарної політики в області є «Регіональна програма розвитку культури, мистецтв та охорони культурної спадщини в області на 2024–2025 роки», яка була затверджена у листопаді 2023 року. Серед основних проблем, на вирішення яких спрямовано програму, визначено доступність культурних

надбань та ресурсів, що, своєю чергою, є передумовою покращення соціального та культурного розвитку, творчої самореалізації. Основний акцент робиться на доступності до нових технологій, перш за все скорочення цифрового розриву, та сучасних форм культурного самовираження незалежно від місця проживання, соціальної чи етнічної приналежності, походження чи статі. Необхідність прийняття регіональної програми підтримки обґрунтовано потребою комплексного вирішення проблем у сфері культури із одночасним налагодженням взаємодії з органами місцевого самоврядування. Стосовно самих проблем, то серед ключових в області визначено: застарілість будівель закладів культури; зношена матеріально-технічна база закладів культури і мистецтва; недостатність передплат періодики і комп'ютеризації читацьких місць у бібліотеках; недостатнє сприяння гастрольній діяльності творчих колективів; незначна підтримка інновацій та креативних індустрій, які відповідали б викликам ХХІ століття; потреба актуалізації музейної діяльності; збереження об'єктів культурної спадщини; недостатність ресурсів для паспортизації культурної спадщини [59]. У меті програми підкреслено пріоритетність національно-патріотичного виховання, яке має бути елементом усіх культурних заходів та зусиль. Основними завданнями програми визначено підтримку і розвиток культурно-освітніх закладів, надання фінансової підтримки на розвиток культури і мистецтва.

Для практичної реалізації зазначеної Регіональної програми Департаментом культури, молоді та спорту Волинської обласної державної адміністрації на 2024 рік було «затверджено низку паспортів бюджетних програм, зокрема:

- проведення навчально-тренувальних зборів і змагань з олімпійських видів спорту;
- проведення навчально-тренувальних зборів і змагань з не олімпійських видів спорту;
- підтримка спорту вищих досягнень та організацій, які здійснюють спортивно-фізкультурну діяльність в регіоні;

– підготовка кадрів закладами фахової передвищої освіти за рахунок коштів місцевого бюджету [54]», запланована середньорічна кількість студентів денної форми навчання за охопленими галузями становить 361 особа, а середні витрати на навчання одного студента бюджетної форми навчання становлять 120 тис. грн;

– «фінансова підтримка театрів – основними завданнями визначено забезпечення роботи творчих спілок; забезпечення інформування і задоволення творчих потреб та інтересів громадян, їх естетичне виховання, розвиток та збагачення духовного потенціалу. Програма має гарантувати постановку 400 вистав і охопити 86 тис. глядачів, а фінансова підтримка в обсязі їх валового доходу становить 90 %;

– фінансова підтримка філармоній, художніх і музичних колективів, ансамблів, концертних та циркових організацій – реалізація програми передбачає досягнення таких цілей державної гуманітарної політики, як створення високохудожніх концертних програм, проведення мистецько-просвітницької роботи по збереженню, відродженню та розвитку національного українського мистецтва, а також кращих надбань світової музичної культури. Програма гарантує постановку 145 концертів, які охоплять 25 тис. глядачів, а фінансова підтримка в обсязі валового доходу становить 95 %;

– забезпечення діяльності бібліотек – метою програми є забезпечення прав громадян на бібліотечне обслуговування, загальну доступність до інформації та культурних цінностей, що збираються, зберігаються, надаються у тимчасове користування бібліотеками, а затрачені ресурси сприятимуть створенню умов для повного задоволення духовних потреб громадян, їхньому професійному та освітньому розвитку. Прогнозована динаміка збільшення книговидач має становити 75 % відповідно до фактичного показника попереднього періоду, а динаміка збільшення бібліотечного фонду 96 %.

– забезпечення діяльності музеїв та виставок – метою є вивчення, збереження і використання матеріальної та духовної культури, залучення

громадян до надбань національної та світової історико-культурної спадщини. Прогнозована динаміка збільшення відвідувачів має становити 65 %.

– забезпечення діяльності заповідників – метою є вивчення, збереження і використання матеріальної та духовної культури, захист традиційного характеру середовища та культурних ресурсів в інтересах нинішнього та майбутніх поколінь. Прогнозована динаміка збільшення відвідувачів становить 58 %.

– забезпечення діяльності інших закладів у галузі культури і мистецтва – програма орієнтована на підтримку та розвиток культурно-освітніх закладів, надання фінансової підтримки на розвиток культури і мистецтва [51]». Основною ціллю програми визначено відродження та розвиток традицій і культури української нації, а на її фінансування заплановано 2 423 300 грн.

Важливу роль у розробці та прийнятті регіональних програм, спрямованих на гуманітарний розвиток, відіграє Волинська обласна рада. Ключовим документом, який визначає загальні напрями діяльності у цій сфері, є Стратегія розвитку Волинської області на період до 2027 року. Гуманітарний напрям у Стратегії представлено стратегічною ціллю – розвиток людського капіталу та підвищення якості життя населення, а завданнями визначено: розвиток культури, молодіжної, гендерної політики, фізичної культури та спорту.

У змісті Стратегії окремими структурними компонентами представлено:

– освітню інфраструктуру, у якій виокремлено молодіжну політику, основними проблемами цієї галузі визначено недофінансування заходів молодіжної політики і національно-патріотичного виховання, а також недостатнє охоплення заходами з національно-патріотичного виховання широкого кола осіб;

– культуру, для забезпечення якої необхідно підтримувати належний стан цілого ряду організаційних баз – на момент прийняття програми «мережа закладів культури області нараховувала 675 клубних закладів; 550 бібліотечних установ; 37 мистецьких шкіл та 11 їх сільських філіалів, 61 сільський клас гри

музичних інструментах, 17 комунальних музеїв та 84 громадських музейних закладів [65]»;

– розвиток туризму, який першочергово потребує підтримки благоустрою об'єктів туристичних відвідувань, сприяння розвитку велотуризму, а серед основних проблем – недофінансування галузі з обласного бюджету.

Серед діючих у 2024 році обласних програм варто виокремити і: Програму розвитку туризму у Волинській області на 2022–2026 роки, Обласну цільову програму національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2021–2025 роки, Обласну цільову соціальну програму «Молодь Волині» на 2021–2025 роки. Координацію та контроль за виконанням зазначених програм покладено на профільні структурні підрозділи обласної державної адміністрації.

Метою Програми розвитку туризму у Волинській області на 2022–2026 роки, з поміж іншого, визначено збереження та популяризацію історико-культурної спадщини. Основні завдання програми стосуються економіко-господарського розвитку туристичного потенціалу, хоча згадується й «створення позитивного іміджу області на всеукраїнському та міжнародному рівнях» [60], яке більшою мірою орієнтовано на формування світогляду, ніж отримання економічного дивіденду у короткостроковій перспективі.

Серед завдань обласної цільової програми національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2021–2025 роки варто виокремити: «формування української громадянської ідентичності, військово-патріотичне виховання, формування науково-методологічних та методичних засад національно-патріотичного виховання, підтримка та співпраця органів державної влади та органів місцевого самоврядування з інститутами громадянського суспільства у сфері національно-патріотичного виховання» [52].

Стратегічною метою Обласної цільової соціальної програми «Молодь Волині» на 2021–2025 роки визначено створення умов для самореалізації та творчого розвитку кожного з представників молоді в області, реалізацію

«інноваційного потенціалу молоді в усіх сферах суспільного життя, виховання покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися впродовж життя, зберігати й примножувати цінності народу України та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, демократичну, правову державу як невід’ємну складову європейської та світової спільноти» [53].

Отже, державні та місцеві програми є однією з ключових форм реалізації державної гуманітарної політики на регіональному рівні. Серед основних характеристик цільових регіональних програм Волинської області варто виокремити їхню спрямованість на патріотичне виховання молоді, розвиток національної культури та підвищення рівня суспільної свідомості, пропагування цінностей громадянського суспільства.

ВИСНОВКИ

Дослідження публічного управління гуманітарною сферою на регіональному рівні на прикладі Волинської області дозволило зробити такі висновки:

1. У структурі теорії та методології публічного управління виокремлено основи дослідження гуманітарної політики держави. Визначено, що в науці сформувалося декілька підходів до розуміння поняття «гуманітарна політика». Відповідно, відсутнє уніфіковане усталене розуміння сутності гуманітарної політики, її суб'єктів та комплексу проблем, які є предметом врегулювання. Аналіз теоретичних напрацювань дозволив нам схилитися до думки дослідників, які визначають гуманітарну політику сферою управління не матеріальним, духовним життям суспільства, що охоплює проблеми мови, освіти, наукового розвитку, культури, релігійності, міжконфесійних та міжетнічних відносин, патріотичного виховання. Чітко вираженою є тенденція до розуміння культурних потреб людини як головного чинника її задоволеності суспільно-політичними реаліями і політичною системою загалом.

Головною рисою публічно-управлінської діяльності у гуманітарній сфері в Україні є чітка орієнтація на європейські культурні та світоглядні цінності, а визначення стратегічних пріоритетів гуманітарної політики орієнтоване на пошук та здійснення превентивних заходів орієнтованих на недопущення загроз та мінімізації ризиків у гуманітарній сфері.

2. З'ясовано, що деякі аспекти публічного управління гуманітарною сферою, маючи значне наукове обґрунтування, потребують узагальнення та більш чіткої структуризації. Дослідники не є одностайними щодо вичерпного переліку напрямів публічної політики, які є складовими гуманітарної сфери. А тому, гуманітарну сферу часто ототожнюють з соціальною та визначають таку єдність як соціально-гуманітарну. Найчастіше дослідження гуманітарної сфери стосуються проблем управління культурою, збереженням історичної спадщини,

національно-патріотичного виховання. У контексті міжнародного досвіду, основна увага зосереджується на соціальній проблематиці і лише частково приділяється проблемам гуманітарного характеру. Подальших наукових розробок потребує питання організації управління гуманітарною сферою на регіональному та місцевому рівнях, хоча саме там відбувається безпосередня взаємодія з об'єктом управління, а регіональна специфіка вимагає віднайдення ефективної управлінської моделі.

3. Узагальнивши нормативно-правову основу державної гуманітарної політики в Україні, з'ясовано її характерні риси. Своєрідним орієнтиром для розробки і реалізації гуманітарної політики в Україні є міжнародні правові акти, котрими встановлено загальні норми державної гуманітарної політики. Однак, міжнародні угоди, договори, декларації, хартії набувають чинності у правовому національному полі лише після ратифікації парламентом України. Це, своєю чергою, запускає механізм розробки нових законів та підзаконних актів, часто із залученням громадськості, представників експертного середовища, зарубіжних фахівців. Практичне втілення визначених завдань часто відбувається через реалізацію державних і регіональних цільових стратегій і програм, до розробки та виконання яких долучаються органи місцевого самоврядування, інститути громадянського суспільства.

4. З'ясовано, що інституційна структура вироблення і реалізації гуманітарної політики в Україні є досить розгалуженою, а роль координаційного центру належить органам публічної влади. Саме вони уповноважені забезпечувати розробку, збалансовувати та реалізовувати державну гуманітарну політику на усіх територіальних рівнях. Однак, ефективність гуманітарної політики значною мірою визначається ступенем залученості громадськості, яка була б зацікавленою у реалізації ініціатив владних структур, в іншому разі такі ініціативи залишаються формальністю і не знайдуть своєї цільової аудиторії. Найвищим інституційним рівнем вироблення гуманітарної політики є парламент, уряд, президент, безпосереднім виконавцем, зазвичай, виступають місцеві державні адміністрації, органи місцевого

самоврядування.

5. Виявлено, що реалізація гуманітарної політики на регіональному рівні має свою специфіку. Її природа зумовлена проміжним становищем між органами центральної влади та безпосереднім об'єктом гуманітарної політики – громадськістю. Для предметності дослідження було взято Волинську область. Приклад Волинської області підтверджує дієвість принципу організаційної самостійності місцевих органів виконавчої влади. Волинська обласна адміністрація є єдиною в Україні, де ключові управлінські повноваження у гуманітарній сфері зосереджено в одному департаменті. З'ясовано, що районні державні адміністрації області не копіюють даної моделі. Для розуміння особливостей управління гуманітарною сферою на базовому рівні було розглянуто практику Луцької територіальної громади, в муніципалітеті якої утворено декілька підрозділів, які займаються окремими аспектами гуманітарної політики. Важлива роль в реалізації гуманітарної політики належить профільним комунальним закладам рівня області, району, територіальної громади.

6. Встановлено, що спільною метою цільових програм розвитку гуманітарної сфери у Волинській області є своєчасне вирішення, або запобігання виникненню гуманітарних проблем. Основним чинним програмним документом з реалізації гуманітарної політики в області є «Регіональна програма розвитку культури, мистецтв та охорони культурної спадщини на 2024–2025 роки». Програма орієнтована на розширення доступності до нових технологій та сучасних форм культурного самовираження незалежно від місця проживання, соціальної чи етнічної приналежності, походження чи статі. Головною метою програми визначено національно-патріотичне виховання, яке має бути елементом усіх культурних ініціатив, а для її реалізації розроблено низку паспортів бюджетних програм обласного бюджету. Крім зазначеної програми, в області реалізуються: Програма розвитку туризму у Волинській області на 2022–2026 роки, Обласна цільова програма національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2021–2025 роки,

Обласна цільова соціальна програма «Молодь Волині» на 2021–2025 роки. Координацію та контроль за виконанням зазначених програм покладено на структурні підрозділи обласної державної адміністрації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арістова І. В. Сучасний стан правового забезпечення державної служби в Україні. *Форум права*. 2010. № 4. С. 10–15. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=FP_index. (дата звернення: 12.09.2024).
2. Баюк М. І. Гуманітарна складова політики державної безпеки: поняття, принципи. *Університетські наукові записки*. 2018. № 65. С. 186–199. URL: <http://old.univer.km.ua/visnyk/1749.pdf>. (дата звернення: 14.08.2024).
3. Білинська М. М., Жаліло Л. І., Мартинюк О. І. Управління для забезпечення здоров'я як нова стратегія в державному управлінні. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2013. № 3. С. 92–97. URL: <http://surl.li/rfbjr> (дата звернення: 12.03.2024).
4. Васюк А. Г. Гуманітарна безпека держави: реалізація гуманітарної політики. *Вісник Національного університету цивільного захисту України*. 2024. Вип. 1(20). С. 195–202. URL: <http://vdu-nuczu.net/ua/8-ukr/412-vipusk-1-20-2024>. (дата звернення: 14.08.2024).
5. Вилегжаніна М. В. Класифікаційний аналіз нормативно-правових актів. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2011. № 1. С. 35–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2011_1_6. (дата звернення: 19.08.2024).
6. Віденська декларація. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/167623___167623/ (дата звернення: 14.08.2024).
7. Войналович І. Завдання соціально-гуманітарної політики збереження людського капіталу України в умовах війни. *Modeling the Development of the Economic Systems*. 2023. № 1. С. 226–232. URL: <https://mdes.khmnu.edu.ua/index.php/mdes/article/view/198>. (дата звернення:

17.08.2024).

8. Гончар Л. Я. Аналіз основних критеріїв класифікації нормативно-правових актів, що визначають правові засади організації діяльності адміністративних судів. *Право і Безпека*. 2016. № 4. С. 41–46. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Pib_2016_4_9. (дата звернення: 14.08.2024).

9. Градівський В. Децентралізація гуманітарної політики в Україні: шляхи удосконалення. *Економіка. Управління. Інновації*. 2023. № 1(32). URL: <http://eui.zu.edu.ua/issue/view/16833>. (дата звернення: 11.08.2024).

10. Державна політика гуманітарної безпеки у контексті становлення громадянського суспільства в Україні: навч. посіб. / І. О. Парубчак, Н. Б. Радух, Г. М. Гринишин та ін. Херсон: Олді+, 2022. 190 с. URL: https://lvet.edu.ua/images/step/2022/10/06/nach_posibnyk_PUA.pdf. (дата звернення: 12.09.2024).

11. Експертна доповідь «Україна в 2006 році: внутрішнє і зовнішнє становище та перспективи розвитку». URL: <https://niss.gov.ua/publikacii/poslannya-prezidenta-ukraini/ukraina-v-2006-roci-vnutrishne-i-zovnishne-stanovische-ta>. (дата звернення: 16.09.2024).

12. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ: НАДУ, 2010. 820 с.

13. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Київ: НАДУ, 2011. Т. 1: Теорія державного управління. 748 с.

14. Європейська соціальна хартія від 18.10.1961 р. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_300#Text. (дата звернення: 11.08.2024).

15. Європейська хартія місцевого самоврядування. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text. (дата звернення: 28.08.2024).

16. Європейський кодекс соціального забезпечення від 16.04.1964 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_329#Text. (дата звернення: 11.10.2024).

17. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text. (дата звернення: 09.10.2024).

18. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2015. 392 с.

19. Іванов А. В. Соціальна і гуманітарна політика в Україні в умовах війни. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2023. Том 34 (73). № 2. С. 61–65. URL: <https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/34-73-2>. (дата звернення: 18.09.2024).

20. Карлова В. В. Пріоритети гуманітарної політики в умовах викликів та загроз національній безпеці України. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2018. Том 29(68). № 6. С. 1–7. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2018/6_2018/3.pdf. (дата звернення: 14.08.2024).

21. Кодекс адміністративного судочинства України: наук.-практ. комент. / Н. О. Армаш та ін. Київ: Прецедент: Істина, 2009. 823 с.

22. Комісії. *Волинська обласна рада*. URL: <https://new.volynrada.gov.ua/rada/komisii/>. (дата звернення: 16.10.2024).

23. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text// (дата звернення: 23.10.2024).

24. Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text. (дата звернення: 23.10.2024).

25. Конспект лекцій з дисципліни «Політика в публічному управлінні» / укл. Горник В. Г., Кравченко С. О. Київ, 2018. URL: <https://tnu.edu.ua/sites/default/files/normativbasa/pplek.pdf>. URL. (дата звернення:

21.10.2024).

26. Конституція України: від 28.06.1996 р.: станом на 03.10.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

(дата звернення: 03.10.2024).

27. Котис О. Забезпечення культурних прав людини у міжнародному праві та праві Європейського Союзу. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*. 2014. Вип. 36(2). С. 140–152. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/intrel/article/view/368>. (дата звернення: 07.10.2024).

(дата звернення: 07.10.2024).

28. Лозовий В. С. Гуманітарна політика квазідержавних утворень «ДНР» та «ЛНР». *Освіта, наука і культура на Поділлі* Том 24. URL: <http://onkr.kpnu.edu.ua/issue/view/9768>. (дата звернення: 01.10.2024).

29. Луцький міський молодіжний центр. URL: <https://www.lutskrada.gov.ua/pages/lutsk-city-youth-center-2022>. (дата звернення: 30.09.2024).

30. Мазур О. Інституційне забезпечення гуманітарної політики Великої Британії. *Історичні записки*. 2012. Вип. 35. С. 138–143. URL: <https://dspace.snu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/16c07873-38ad-45ee-a9f8-9f5361f6d536/content>. (дата звернення: 28.10.2024).

31. Малиновський В. Я. Роль Кабінету Міністрів України у соціальній сфері. *Матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. «Соціальна допомога і соціальна робота: виклики сучасності»*. Луцьк, ЛНТУ, 2022. С. 22–25.

32. Меляков А. В. Концептуальні підвалини гуманітарної політики України: до історії формування. *Актуальні проблеми державного управління*. 2013. № 2. С. 280–289. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=apdy_2013_2_40. (дата звернення: 11.10.2024).

33. Мельцер Н., Кюстер Е. Міжнародне гуманітарне право: загальний курс.

URL: <http://library.megu.edu.ua:8180/jspui/handle/123456789/2836>. (дата звернення: 23.09.2024).

34. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text. (дата звернення: 30.08.2024).

35. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text. (дата звернення: 28.09.2024).

36. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text. (дата звернення: 23.09.2024).

37. Мойсіяха А. В. Алгоритм формування та застосування механізмів реалізації державної політики в соціогуманітарній сфері. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2020. № 3(26). С. 43–49. URL: <http://www.customs-admin.umsf.in.ua/v3-26-2020>. (дата звернення: 01.10.2024).

38. Мотиль В. І. Гуманітарна інтервенція та міжнародне право: теорія і практика: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 16 с. 302 с.

39. Ніконов Р. Ю. (2022). Публічно-управлінське забезпечення гуманітарної політики на регіональному рівні. URL: <http://surl.li/lfsffko>. (дата звернення: 02.11.2024).

40. Обласна цільова програма національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2021–2025 роки. *Волинська обласна рада*. URL: <https://volynrada.gov.ua/node/64397>. (дата звернення: 04.10.2024).

41. Ольховик Л. А. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини як захисник прав кожної людини на території України. *Сталий розвиток держави і права в умовах глобалізаційних процесів: матеріали наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 15–16 вересня 2023 р.)*. Одеса: Видавництво «Молодий вчений», 2023. С. 21–24. URL: <https://molodyivchenyi.ua/omp/index.php/conference/catalog/book/58>. (дата звернення: 12.10.2024).

42. Основні функції районної державної адміністрації та її структурних підрозділів. *Луцька районна державна адміністрація*. URL:

<http://www.lutskadm.gov.ua/raiderzhadministratsiia/osnovni-funktsii-raiderzhadministratsii-ta-ii-strukturnykh-pidrozdiliv>. (дата звернення: 11.10.2024).

43. Панченко Г. О., Матвієнко Л. В. Реалізація гуманітарної політики в Україні і Білорусі: спільне та відмінне. URL: <https://rep.nuos.edu.ua/server/api/core/bitstreams/75b09c84-67bd-486b-a70a-1f0cb2b1f10a/content>. (дата звернення: 14.09.2024).

44. Пахолок В. М. Державні свята як чинник формування політичної культури та гуманітарної безпеки держави. *Гілея: науковий вісник* 2018. Вип. 131. С. 414–418.

45. Підбережник Н. П. Інституційне забезпечення публічного управління етнополітичними відносинами на регіональному рівні в Україні. *Теорія та практика державного управління*. 2017. Вип. 4. С. 100–107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpu_2017_4_16. (дата звернення: 03.10.2024).

46. Президент України. Офіційне інтернет-представництво. URL: <https://www.president.gov.ua/lustration/lustr-list/lustr-apu/spivrobotniki>. (дата звернення: 17.09.2024).

47. Приймаченко Д. В. Адміністративна діяльність митних органів у сфері реалізації митної політики держави: дис. ... докт. юрид. наук / спец. 12.00.07. Національна академія державної податкової служби України, Ірпінь, 2007. 477 с.

48. Присяжнюк С. В. Особливості реалізації гуманітарної політики у секторі безпеки і оборони України. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія політичні науки*. 2023. № 8. С. 83–88. URL: <https://jvestnik-politology.donnu.edu.ua/issue/view/481>. (дата звернення: 21.09.2024).

49. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 5.10.2020 р. № 921.: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.09.2023 р. № 996. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zmin-do-postanovy-kabinetu-ministriv-a996>. (дата звернення: 13.10.2024).

50. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від

01.07.2010 р. № 2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17> (дата звернення: 10. 03. 2024). (дата звернення: 13.10.2024).

51. Про затвердження змін до паспортів бюджетних програм на 2024 рік: Наказ № 278 від 26.04.2024 р. URL: [https://voladm.gov.ua/admin-assets/files/file/%D0%BF%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%D0%B8%20%D0%B7%D0%BC%202024_compressed%20\(1\).pdf](https://voladm.gov.ua/admin-assets/files/file/%D0%BF%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%D0%B8%20%D0%B7%D0%BC%202024_compressed%20(1).pdf). (дата звернення: 11.10.2024).

52. Про затвердження Обласної цільової програми національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2021–2025 роки: Рішення Волинської обласної ради від 13.10.2020 р. № 32/17. URL: <https://volynrada.gov.ua/session/32/17-1>. (дата звернення: 11.10.2024).

53. Про затвердження Обласної цільової соціальної програми «Молодь Волині» на 2021–2025 роки: Рішення Волинської обласної ради 13.10.2020 р. № 32/16. URL: <https://volynrada.gov.ua/session/32/16-1>. (дата звернення: 17.09.2024).

54. Про затвердження паспортів бюджетних програм на 2024 рік: Наказ № 355 від 6.06.2024 р. URL: [https://voladm.gov.ua/admin-assets/files/file/%D0%BD%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7%20355\(1\).pdf](https://voladm.gov.ua/admin-assets/files/file/%D0%BD%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7%20355(1).pdf). (дата звернення: 13.09.2024).

55. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 р. № 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>. (дата звернення: 11.09.2024).

56. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 13.09.2024).

57. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9.04.1999 р. № 586-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>. (дата звернення: 11.09.2024).

58. Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої): Закон

України від 14.09.2006 р. № 137-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137-16#Text>. (дата звернення: 11.09.2024).

59. Регіональна програма розвитку культури, мистецтв та охорони культурної спадщини на 2024–2025 роки. *Волинська обласна державна адміністрація*. URL: <https://voladm.gov.ua/article/regionalna-programa-rozvitku-kulturi-mistectva-ta-ohoroni-kulturnoyi-spadschini-v-oblasti-na-20242025-roki/>. (дата звернення: 23.08.2024).

60. Регіональні програми. *Волинська обласна рада*. URL: <https://new.volynrada.gov.ua/diyalnist/regionalni-programi/>. (дата звернення: 27.09.2024).

61. Розпутенко І. В. Пріоритетні напрями розвитку гуманітарної сфери в Україні в контексті політичного процесу *Державне управління: теорія та практика*. 2012. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2012_2_8 (дата звернення: 10.03.2024).

62. Русенко Н. В. Інституційне забезпечення внутрішньополітичної безпеки України. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2023. Том 34(73). № 5. С. 60–68. URL: http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/5_2023/11.pdf. (дата звернення: 13.08.2024).

63. Сергієнко Л. В. Гуманітарна політика України: ідентифікація складових, об'єктів, суб'єктів та пріоритетів. *Вісник ЖДТУ: Економіка, управління та адміністрування*. 2019. № 2(88). С. 162–173. URL: [https://doi.org/10.26642/jen-2019-2\(88\)-162-173](https://doi.org/10.26642/jen-2019-2(88)-162-173). (дата звернення: 18.09.2024).

64. Сорока Г. Міжнародне гуманітарне право у XXI столітті. *Віче*. 2013. № 18. С. 24–25.

65. Стратегія розвитку Волинської області на період до 2027 року. URL: <https://volynrada.gov.ua/session/29/16-0>. (дата звернення: 13.10.2024).

66. Структура Апарату Ради національної безпеки і оборони України. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Aparat-Rady-natsionalnoi-bezpeky-i-oborony-Ukrainy.html>. (дата звернення: 22.10.2024).

67. Структура Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики. URL: https://kompkd.rada.gov.ua/news/Pro_Komitet/Struktura_Komitet/74386.html. (дата звернення: 09.10.2024).

68. Структурні підрозділи апарату районної державної адміністрації. *Камінь-Каширська районна державна адміністрація*. URL: <http://www.kamadm.gov.ua/diialnist-rda/struktura>. (дата звернення: 01.10.2024).

69. Структурні підрозділи районної державної адміністрації. *Володимир-Волинська районна державна адміністрація*. URL: <http://lbsadm.gov.ua/diyalnist-rda/strukturni-pidrozdil-y-raiderzhadministratsii>. (дата звернення: 13.09.2024).

70. Тернавська В. М. Концепція прав людини в аспекті російської «гуманітарної інтервенції». *Російсько-українська війна: право, безпека, світ: матеріали VI Міжнародної наук.-практ. конф., м. Тернопіль, 29–30 квітня 2022 р. / Західноукраїнський національний університет. Тернопіль: ЗУНУ, 2022. С. 141–144.* URL: <http://confuf.wunu.edu.ua/index.php/confuf/issue/view/14>. (дата звернення: 13.09.2024).

71. Трощинський В. П., Кравченко М. В., Петроє О. М., Ярош Н. П. Соціальна і гуманітарна політика в Україні в умовах сучасних викликів. *Державне управління: теорія та практика*. 2016. № 2. С. 32–44. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Dutp_2016_2_6. (дата звернення: 23.09.2024).

72. Фізичне виховання та спорт. *Ковельська районна державна адміністрація*. URL: <http://koveladm.gov.ua/osvita/kultura-i-mystetstvo>. (дата звернення: 11.09.2024).

73. Центр національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства управління освіти і науки Волинської обласної державної адміністрації. URL: <https://cnpvtk.volyn.ua/index.php/pro-nas1/zdobutky>. (дата звернення: 18.10.2024).

74. Червякова О. В. Інституційна складова механізму державного управління у сфері культури. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2017. № 2. С. 17–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2017_2_6. (дата звернення: 23.10.2024).

75. Чупрій Л. В. Концептуальні засади політики національної безпеки Української держави в гуманітарній сфері. *Політичний менеджмент*. 2013. № 1–2(57–58). С. 35–41. URL: <https://ipiend.gov.ua/publication/politychnyj-menedzhment-1-2-57-58-2013/>. (дата звернення: 17.10.2024).

76. Шумляєва І. Міжнародні та європейські засади забезпечення соціальних прав людини органами публічної влади. *Аспекти публічного управління*. 2023. Т. 11. № 1. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/981/958>. (дата звернення: 17.09.2024).